

แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินในยุคที่สี่

ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ในการประเมินหลักสูตรหรือประเมินโครงการต่างๆ นั้น โดยมากมักจะอาศัยตัวแบบ (model) ต่างๆ เพื่อการประเมิน เช่น ตัวแบบเอาเป้าหมายเป็นฐาน (Goal-Based Model) ตามแนวคิดของไทเลอร์ (Tyler, 1949) โพรวิส (Provus, 1971) ตัวแบบตอบสนอง (Responsive Model) ตามแนวคิดของ สคริเวน (Scriven, 1973) สเตค (Stake, 1975) ตัวแบบผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseurship Model) ตามแนวคิดของไอสนอร์ (Eisner, 1975) ตัวแบบการตัดสินใจ (Decision-Making Model) ตามแนวคิดของสตัฟเฟิลบีมและคณะ (Stufflebeam and other, 1971) ที่เรียกว่า ตัวแบบชิพ (CIPP Model) แนวคิดของอัลคิน (Alkin, 1972) ที่เรียกว่า ตัวแบบ ซีเอสอี (CSE Model) ซึ่ง CSE มาจากคำว่า Center for the Study of Evaluation ตัวแบบดังกล่าวมีทั้งจุดเด่นและจุดด้อย กูบาและลินคอล์น (Guba and Lincoln, 1989) ได้เสนอทางเลือกใหม่ของการประเมินในหนังสือชื่อ Fourth Generation Evaluation (การประเมินในยุคที่สี่) สำคัญ โดยสรุปเกี่ยวกับการประเมินในยุคที่สี่มีดังนี้

วิวัฒนาการของการประเมิน

การแบ่งยุควิวัฒนาการของการประเมินนั้นมีหลายแนวคิด แต่แนวคิดที่ชัดเจนและเป็นประโยชน์ ได้แก่ แนวคิดของกูบา และ ลินคอล์น (Guba and Lincoln, 1989 : 22 - 31) ได้แบ่งวิวัฒนาการของการประเมินออกเป็น 4 ยุค (generation) ดังนี้

ยุคที่ 1 : ยุคของการวัดผล (Measurement)

ในระยะแรกๆ ของยุคนี้เป็นการวัดคุณลักษณะต่างๆ ของนักเรียน เป็นการวัดว่านักเรียนได้เรียนรู้ (mastered) เนื้อหาสาระอะไรในหลักสูตรบ้าง ต่อมาเป็นการวัดสติปัญญาของนักเรียน มีแบบทดสอบที่รู้จักกันในชื่อของ Stanford - Binet ในระยะต่อมาของยุคแรกนี้จะเน้นการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (school achievement tests) มีแบบวัดที่แพร่หลาย เช่น Stone Reasoning

Test in Arithmetic และ Stanford Achievement Battery เป็นต้น

ในยุคแรกนี้ การวัดผล (measurement) และการประเมินผล (evaluation) ใช้ในความหมายที่แทนกันได้ การวัดมุ่งที่ตัวนักเรียน เป็นยุคที่มีแบบวัดอยู่มากมาย ผู้ประเมินจะเป็นผู้เลือกจะใช้แบบวัดอะไรมาวัดคุณลักษณะของนักเรียนที่ตนเองต้องการ บทบาทของผู้ประเมินจึงเป็นบทบาททางเทคนิค (technical) ลักษณะเฉพาะของการประเมินในยุคแรกนี้ คือ การกำหนดตัวแปร (variable) ที่ต้องการจะวัดแล้วรวบรวมข้อมูลของนักเรียนแต่ละคน โดยใช้แบบวัดที่ยอมรับว่าสามารถวัดตัวแปรนั้นๆ ได้ แนวคิดของยุคที่ 1 นี้ยังคงมีใช้อยู่ในปัจจุบันในสหรัฐอเมริกา เช่น จะสอบเข้ามหาวิทยาลัยจะต้องสอบผ่านแบบทดสอบอะไรบ้าง แบบทดสอบเพื่อจัดอันดับโรงเรียน แบบทดสอบเพื่อประเมินประสิทธิภาพของครู เป็นต้น

ยุคที่ 2 : ยุคของการอธิบาย (Description)

ยุคแรกเป็นยุคที่เน้นการวัดที่ตัวนักเรียน ต่อมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 มีการเปลี่ยนหลักสูตรอย่างมาก การประเมินผลที่ตัวนักเรียนเพียงอย่างเดียวจึงเป็นการไม่พอเพียง หลักสูตรในโรงเรียนมัธยมมีปัญหา เพราะโรงเรียนไม่สามารถเตรียมความพร้อมให้นักเรียนเพื่อเข้าเรียนในมหาวิทยาลัย มีการพัฒนาหลักสูตรต่างๆ ขึ้น แต่ปัญหาก็คือจะประเมินคุณภาพของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมาได้อย่างไร ในยุคนี้พยายามที่จะวัดว่านักเรียนได้เรียนรู้ตามที่ตั้งใจที่จะให้เขาเรียนรู้หรือไม่ เป็นการวัดผลการเรียนรู้ที่ปรารถนา (learning outcomes) ซึ่งต่อมาเรียกว่าวัตถุประสงค์ (objectives) ของการเรียนรู้ การประเมินจึงเป็นการประเมินโปรแกรม (program evaluation) การเรียนรู้

ไทเลอร์ (Ralph W. Tyler) เป็นผู้บุกเบิกการประเมินในยุคนี้ โดยพยายามรวบรวมข้อมูลเพื่อประเมินว่านักเรียนบรรลุวัตถุประสงค์ของโปรแกรมหรือไม่ ยุคนี้จึงเป็นยุคของการอธิบาย

(description) ว่าวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้นั้นมีจุดเด่นจุดด้อยอย่างไรบ้าง บทบาทของผู้ประเมิน นอกจากจะมีบทบาททางเทคนิคแล้วยังมีบทบาทของผู้อธิบาย (describer) ด้วย การวัดผล (measurement) มีความหมายแตกต่างจากการประเมินผล (evaluation) ลักษณะเฉพาะของการประเมินในยุคนี้มี 2 ข้อ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์(objectives) ที่จะวัด จากนั้นก็รวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างผลการปฏิบัติงานของนักเรียน (performance) กับวัตถุประสงค์ที่ได้รับไว้แล้ว

การพัฒนาหลักสูตรตามแนวคิดของไทเลอร์ จะต้องตอบคำถาม 4 ข้อ ต่อไปนี้

ข้อที่ 1 วัตถุประสงค์ทางการศึกษาของโรงเรียนคืออะไร

ข้อที่ 2 จะเลือกประสบการณ์ของการเรียนรู้อย่างไร เพื่อจะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ข้อที่ 3 จะจัดประสบการณ์ของการเรียนรู้อย่างไร จึงจะทำให้การสอนมีประสิทธิภาพ

ข้อที่ 4 ประสิทธิภาพของประสบการณ์การเรียนรู้จะประเมินอย่างไร

ยุคที่ 3 : ยุคของการตัดสิน (Judgement)

ในยุคที่ 2 นั้น การประเมินผลที่มุ่งเน้นที่วัตถุประสงค์ (objective-oriented) เป็นยุคที่เรียกว่าการประเมินแบบไทเลอร์ (Tylerian evaluation) ซึ่งเป็นยุคที่มุ่งเน้นการอธิบาย แต่ได้ละเลยการประเมินในด้านอื่นๆ ซึ่ง Robert Stake (1967) เรียกว่า other countenance หรือ face of evaluation เช่น การปฏิบัติงาน (performance) ของนักเรียน มาตรฐาน (standards) ของการปฏิบัติงาน เป็นต้น

ในยุคที่ 3 นี้ จึงเป็นยุคของความพยายามที่จะตัดสิน (judgement) ผู้ประเมินแสดงบทบาทของผู้ตัดสิน (judge) แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีบทบาททางเทคนิค และบทบาทในการอธิบายด้วย หลังปี ค.ศ. 1967 ได้มีตัวอย่างของการประเมินหลายตัวแบบ แต่ละตัวแบบถือว่า การตัดสินเป็นส่วนสำคัญของการประเมิน เช่น

Countenance Model ของ Stake (1967)

Discrepancy Evaluation Model ของ Provus (1971)

ตัวแบบที่เน้นการตัดสินใจ เช่น CIPP Model ของ Stufflebeam และคณะ (1971)

ตัวแบบที่เน้นผลที่เกิด เช่น Goal Free Model ของ Scriven

ตัวแบบที่มุ่งการตัดสิน เช่น Connoisseurship Model ของ Eisner (1979)

ลักษณะเฉพาะของการประเมินในยุคที่ 3 นี้ เนื่องจากมีตัวแบบหลายตัวแบบแต่ละตัวแบบก็ต้องการข้อมูลที่แตกต่างกัน เช่น CIPP ซึ่งเป็นตัวแบบที่เน้นการตัดสินใจก็ต้องการข้อมูลที่นำมาใช้เพื่อการตัดสินใจ เป็นต้น ดังนั้นข้อมูลที่ใช้ในการประเมินจึงต้องสอดคล้องกับจุดเน้นของแต่ละตัวแบบ

ปัญหาของการประเมินในสามยุคแรก

การประเมินในสามยุคแรกได้วิวัฒนาการอย่างเป็นขั้นเป็นตอนทั้งในเนื้อหาสาระของการประเมิน และความซับซ้อนของการประเมิน การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับนักเรียนยังไม่เป็นระบบจนกระทั่งถึงยุคที่ 1 ซึ่งได้พัฒนาแบบวัดที่เหมาะสม ในยุคที่สองได้ประเมินตัวแปรที่ไม่ใช่ตัวนักเรียน เช่น โปรแกรม อุปกรณ์การสอน กลยุทธ์ในการสอน เป็นต้น ในยุคที่สามเป็นการประเมินที่นำไปสู่การตัดสินใจคุณค่าภายใน (intrinsic value) คือ คุณสมบัตินของผู้ประเมินและคุณค่าภายนอก (extrinsic value) คือ คุณค่าของสิ่งที่ประเมิน (Guba and Lincoln, 1981) จากการวิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนพบว่า การประเมินในสามยุคแรกมีปัญหาคำคัญ 3 ประการต่อไปนี้ (Guba and Lincoln, 1989)

1. การประเมินมีแนวโน้มบริหารนิยม (managerialism) เนื่องจากการประเมินเกี่ยวข้องกับผู้บริหารหลายฝ่าย เช่น คณะกรรมการการศึกษา ศึกษาธิการ อาจารย์ใหญ่ เป็นต้น ผู้บริหารเหล่านี้จึงหรือมอบหมายให้ผู้ประเมินทำการประเมิน ดังนั้นการประเมินจึงมักไม่ส่งผลกระทบต่อผู้บริหารเหล่านี้ ผู้บริหารมักจะเป็นผู้กำหนดขอบเขตของการประเมิน เป็นต้นว่า จะประเมินอะไร ประเมินใคร ประเมินผลแล้วรายงานที่ใคร การประเมินในลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้ประเมินขาดเสรีภาพในการทำงาน

2. ขาดความเหมาะสมกับค่านิยมที่หลากหลาย (value pluralism) เนื่องจากมีผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายในแต่ละหลักสูตร ประกอบกับการประเมินเป็นการตัดสินคุณค่า ซึ่งมีค่านิยมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ด้วยเหตุนี้การประเมินจึงขาดการพิจารณาคุณค่าและค่านิยมของผู้เกี่ยวข้อง ผู้ประเมินอาจใช้ค่านิยมของตนเองในการตัดสินผลการประเมิน การประเมินจึงมักเป็นอัตวิสัยมากกว่าวัตถุวิสัย

3. เน้นกระบวนการค้นทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้มากขึ้น (scientific paradigm of inquiry) เนื่องจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์เน้นการประเมินในเชิงปริมาณจนละเลยข้อมูลในเชิงคุณภาพ ข้อมูลในเชิงปริมาณเป็นข้อมูลตาย (hard data) ที่สามารถวัดได้อย่างเจาะจง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางสถิติ ดังนั้นการวิเคราะห์เชิงปริมาณจึงเหมาะกับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมและการพยากรณ์ วิธีการของวิทยาศาสตร์นั้นเป็นวิธีการที่

ไม่เกี่ยวข้องกับค่านิยม (value - free) แต่การประเมินนั้นเกี่ยวข้องกับคุณค่า และค่านิยมของผู้ประเมินและสิ่งที่ประเมิน ดังนั้นการขาดการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพจึงอาจทำให้การประเมินผลขาดความสมบูรณ์

ทางเลือกใหม่ของการประเมินในยุคที่ 4

กูบา และลินคอล์น (Guba and Lincoln. 1989) ได้เสนอทางเลือกใหม่ของการประเมินโดยเรียกว่า การประเมินโดยใช้แนวคิดสร้างสรรค์นิยมแบบตอบสนอง (Responsive Constructivist Evaluation) คำว่าการตอบสนอง (responsive) ในที่นี้หมายถึง วิธีการหลายๆ วิธี (different way) ในการกำหนดจุดเน้น (focusing) ของการประเมิน นั่นคือ เป็นการกำหนดขอบเขต และสิ่งที่ประเมิน ซึ่งเป็นการสืบค้น (inquiry) ตามขอบเขตกระบวนการทัศน์ของนักสร้างสรรค์ (Constructivist paradigm) สำหรับคำว่าสร้างสรรค์นิยม (constructivist) ในที่นี้หมายถึงวิธีวิธี (methodology) ที่ใช้ในการประเมินการกำหนดว่าจะถามคำถามอะไร และจะรวบรวมข้อมูลอะไร ทั้งนี้จะต้องอยู่บนพื้นฐานความเห็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholder) ของสิ่งที่ประเมิน การประเมินสร้างสรรค์นิยมแบบตอบสนองจึงเป็นกระบวนการทัศน์ของการแสวงหาความรู้ที่เป็นทางเลือกใหม่ที่ต่างจากกระบวนการทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ (scientific paradigm) การประเมินในยุคที่ 4 นั้น กูบาและลินคอล์นจึงเรียกว่า สร้างสรรค์นิยม (constructivist)

การประเมินโดยใช้แนวคิดสร้างสรรค์นิยมแบบตอบสนองนี้มีลักษณะเฉพาะบางประการดังนี้

1. ใช้การประเมินแบบตอบสนอง (Responsive Evaluation) ในการประเมินนั้นต้องสนองตอบผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ประเมิน (stakeholder) ผู้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ประเมินจะระบุการได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาของตน การได้ประโยชน์ (claims) คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการประเมินชอบหรือสนับสนุน (favorable) กับสิ่งที่ประเมิน การเสียประโยชน์ (concerns) คือสิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ประเมินไม่ชอบ หรือไม่สนับสนุน (unfavorable) กับสิ่งที่ประเมิน สำหรับปัญหา (issues) นั้น คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ประเมินไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่ประเมิน ผู้เกี่ยวข้องกันกับสิ่งที่ประเมินแต่ละคนก็มีการได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาที่แตกต่างกัน

การประเมินแบบตอบสนองจะมี 4 ระยะ (phase) คือ

ระยะแรก จะเป็นระยะที่ผู้เกี่ยวข้องกันกับสิ่งที่ประเมินแต่ละคนจะระบุการได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาของตน

ระยะที่สอง การได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหา

ของแต่ละคนจะนำมาให้กลุ่มพิจารณาเพื่อแสดงความคิดเห็น แสดงการเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ในระยะที่สองนี้ การได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาหลายประการจะได้รับการแก้ไข

ระยะที่สาม ระยะที่ได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขนั้น ผู้ประเมินจะรวบรวมข้อมูลของสิ่งเหล่านี้ การรวบรวมข้อมูลอาจเป็นในเชิงคุณภาพหรือปริมาณ

ระยะที่สี่ เป็นการเจรจาระหว่างผู้เกี่ยวข้องเพื่อหาความสอดคล้องหรือมติเอกฉันท์

2. การใช้กระบวนการอธิบายด้วยการโต้แย้งเชิงตรรกะ (Hermeneutic Dialectic Process) ที่เรียกว่า Hermeneutic นั้น เพราะมีลักษณะเป็นการอธิบายและตีความ และที่เป็น Dialectic นั้น เพราะเป็นการเปรียบเทียบความเหมือน และความแตกต่างของทัศนคติที่หลากหลาย

3. ใช้การเจรจา (negotiation) ระหว่างผู้เกี่ยวข้องกันกับสิ่งที่ประเมิน กระบวนการเจรจา จะทำให้ได้สิ่งใหม่ขึ้นมา ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ (constructions)

วิทยวิธีในการสืบค้นแบบสร้างสรรค์นิยม

การสืบค้นแบบสร้างสรรค์นิยม (Constructivist Inquiry) นั้น กูบา และลินคอล์น (Guba and Lincoln. 1989) ได้อธิบายไว้ว่า จำเป็นจะต้องเริ่มต้นจากเงื่อนไขของการประเมินหรือเงื่อนไขที่เป็นทางเข้าสู่การสืบค้น (entry conditions) ถ้าหากการประเมินปราศจากเงื่อนไขเหล่านี้ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะทำการสืบค้น (inquiry) เงื่อนไขที่เป็นทางเข้าสู่การสืบค้นประกอบด้วย

1. การศึกษาจะต้องกระทำในสภาพที่เป็นธรรมชาติ (natural setting) เป็นสถานที่ที่มีกิจกรรมดำเนินการในสภาพปกติ ไม่ใช่ในสภาพของห้องทดลอง

2. ผู้ประเมินจะต้องไม่เต็มใจที่จะสรุปว่าตนเองมีความรู้ทุกเรื่องเกี่ยวกับบริบทของสิ่งที่ศึกษา โดยปกติแล้วนักสร้างสรรค์จะประเมินในลักษณะเป็นผู้เรียน คือ ต้องแสวงหาความรู้เพิ่มเติม นักสร้างสรรค์จะไม่ทักท้วงว่าตนมีความรู้มากพอแล้วในสิ่งที่ศึกษา ในสภาพการณ์เช่นนี้เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินจึงต้องสามารถที่จะปรับเปลี่ยนได้ (adaptability) เป็นอย่างมาก

3. ใช้นมนุษย์เป็นเครื่องมือในการวิจัย (human instrument) ในการประเมิน เป็นการใช้นมนุษย์เก็บข้อมูล การเก็บข้อมูลอาจทำได้โดยการสนทนา การสังเกตกิจกรรม การอ่านเอกสารหรือบันทึกต่างๆ การสังเกตจากร่องรอยที่คงเหลืออยู่ เป็นต้น ใช้นมนุษย์วิเคราะห์และตีความข้อมูลที่เก็บได้ การเก็บข้อมูลจึงค่อนข้างจะเป็นในเชิงคุณภาพ

4. นักสร้างสรรค์อ้างสิทธิในการที่จะรวมและใช้ความรู้ที่สรุปเป็นนัย (tacit knowledge) โดยที่ความรู้ที่สรุปเป็นนัยหมายถึง ทุกสิ่งที่เรารู้ ลบด้วยทุกสิ่งที่เราพูดได้ เพราะโดยธรรมชาตินั้นคนเราจะรู้มากกว่าสิ่งที่พูด การสืบค้นแบบสร้างสรรค์นิยมจึงพยายามแสวงหาความจริงจากผู้ให้ข้อมูลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และเป็นการใช้ความรู้ลึกแฝงของผู้วิจัยมาช่วยในการวิเคราะห์สถานการณ์

การที่จะสืบค้น (inquiry) ได้จะต้องมีเงื่อนไขครบสี่ประการ จากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการของการสืบค้น โดยที่กระบวนการสืบค้นนี้เรียกว่า กระบวนการอธิบายด้วยการโต้แย้งเชิงตรรกะ (Hermeneutic Dialectic Process) มีองค์ประกอบ 4 ประการในกระบวนการสืบค้น องค์ประกอบทั้งสี่นี้มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องเป็นวงจร และวงจรนี้จะเกิดซ้ำจนกระทั่งเกิดมติเอกฉันท์หรือเห็นสอดคล้องกัน

กระบวนการสืบค้นประกอบด้วย

1. การเลือกผู้ให้ข้อมูล การเลือกนั้นมิใช่การเลือกแบบสุ่ม แต่เป็นการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) การเลือกแบบเจาะจงมี 6 วิธี (Patton, 1980) แต่ในกระบวนการนี้ใช้วิธีสุ่มแบบมีความแปรผันสูงสุด (maximum variation sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมกว้างขวางที่สุด

การเลือกแบบแปรผันสูงสุดมีลักษณะ 2 ประการ คือ ประการแรก การเลือกนั้นจะต้องเลือกแบบเรียงลำดับ (serially) นั่นคือ จะเลือกตัวอย่างที่สองก็ต่อเมื่อเก็บข้อมูลจากตัวอย่างแรกเสียก่อน ประการที่สองตัวอย่างจะถูกเลือกตามสถานการณ์ (contingently) นั่นคือ ตัวอย่างที่สองจะต้องมีความแตกต่างจากตัวอย่างแรก และสามารถสนองตอบความต้องการของการสืบค้น

2. ในกระบวนการสืบค้นจะมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันระหว่างการรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล การตีความของข้อมูลควรจะเริ่มจากการเก็บข้อมูลคนแรก การเก็บข้อมูลคนที่สองควรเกี่ยวข้องกับข้อมูลที่เก็บจากคนแรก อาจเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากคนแรก หรือให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลของคนแรก

3. การสรุปข้อค้นพบ ไม่จำเป็นจะต้องมีทฤษฎีมาสนับสนุนการวิจัย แต่ทฤษฎีจะเกิดจากข้อมูลที่ได้ (grounded theory) ดังนั้น ในขณะที่การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการไป การตีความหรือการวิเคราะห์ข้อมูลก็ดำเนินการไปพร้อมกัน ข้อค้นพบนั้นจะ

ต้องเป็นสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลเห็นสอดคล้องกัน เป็นการสร้างสรรค์ที่หลากหลาย (multiple construction) ของผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน

4. การออกแบบการประเมินใหม่ เนื่องจากในเบื้องต้นนั้น ผู้ประเมินยังไม่ทราบว่าคนไม่ทราบอะไรบ้าง เมื่อมีข้อมูลมากขึ้นก็จำเป็นต้องปรับการออกแบบให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และให้มีจุดมุ่งเน้นที่ชัดเจน

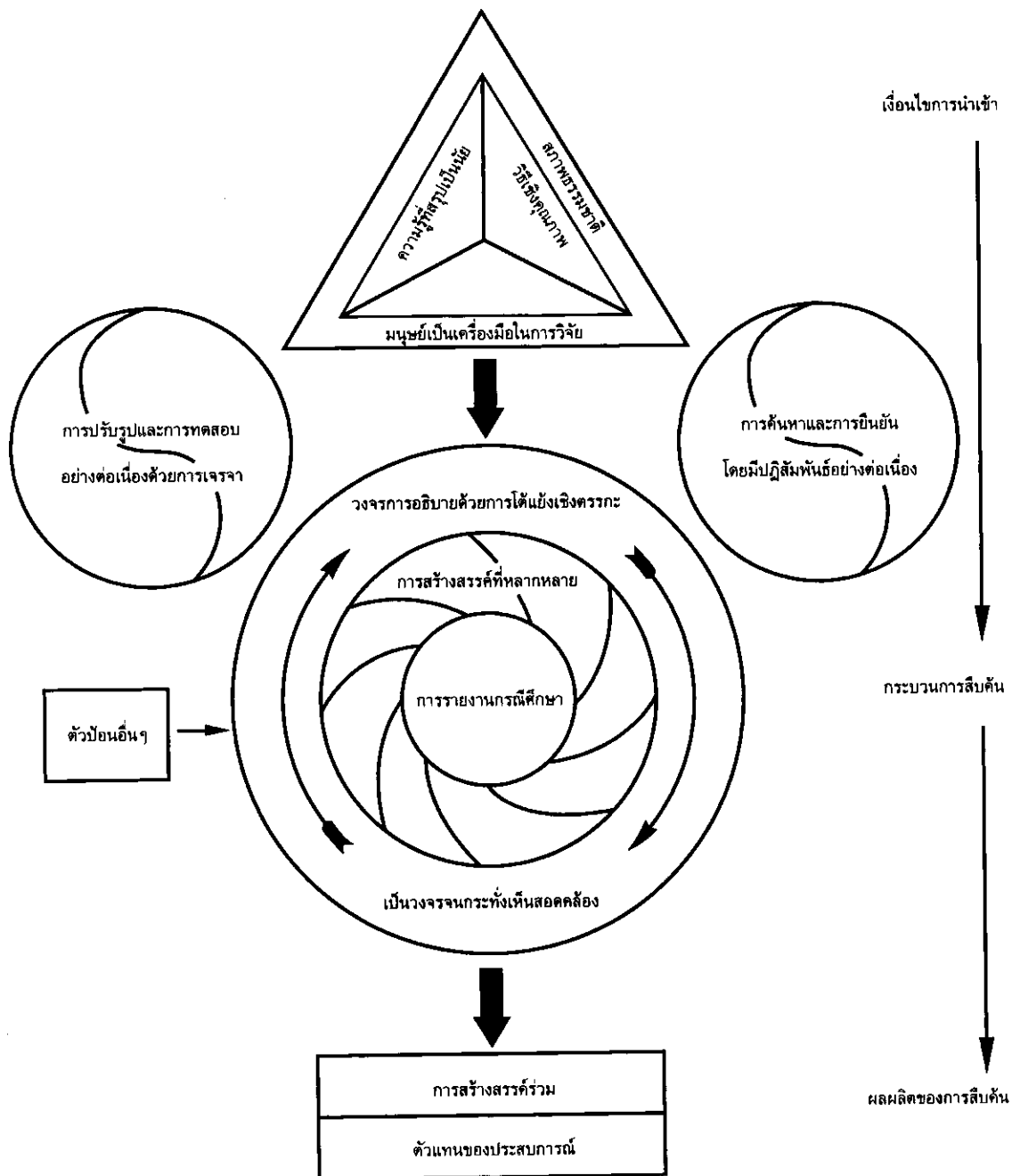
ผลผลิตอันสุดท้ายของวงจรการอธิบายด้วยการโต้แย้งเชิงตรรกะ (Hermeneutic Dialectic Circle) คือ การรายงานกรณีศึกษา (case report) การรายงานกรณีศึกษาในที่นี้มิใช่การสรุปข้อค้นพบเพื่อการไปสรุปอ้างอิงยังประชากร แต่เป็นการเสนอการสร้างสรรค์ร่วม (joint construction) ที่เป็นผลมาจากกระบวนการโต้แย้งเชิงตรรกะ ที่ก่อให้เกิดความเห็นสอดคล้องกันหรือมติเอกฉันท์

การสร้างสรรค์ร่วม (joint construction) จะก่อให้เกิดตัวแทนของประสบการณ์ (vicarious experience) ตัวแทนของประสบการณ์ไม่ใช่ประสบการณ์จริงแต่จะเปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้เรียนรู้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์อื่น นอกจากนั้น ตัวแทนของประสบการณ์อาจช่วยให้ผู้อ่านนำไปใช้ในการสร้างสรรค์อย่างใหม่

วิถีวิธีในการสืบค้นสร้างสรรค์นัยนั้น ยังมีวงกลมอีกสองวง วงกลมทั้งสองแสดงความสัมพันธ์ของหยินและหยาง หยิน (Yin) เป็นลักษณะของผู้หญิง หยาง (Yang) เป็นลักษณะของผู้ชาย หยินและหยางมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง และเป็นส่วนเพิ่มเติมเติมให้ซึ่งกันและกัน

วงกลมหยิน-หยางด้านซ้ายมือแสดงให้เห็นว่ากระบวนการและผลผลิตของการสืบค้นของนักสร้างสรรค์และถูกปรับรูป (shaped) และทดสอบ (tested) อย่างต่อเนื่องด้วยการเจรจา (negotiation) ระหว่างผู้เมินกับผู้ให้ข้อมูล เงื่อนไขนำเข้าหรือเงื่อนไขที่เป็นทางเข้าสู่การประเมินนั้นทั้งผู้ประเมิน และผู้ให้ข้อมูลจะต้องเห็นสอดคล้องกัน วงกลมหยิน-หยางด้านขวามือแสดงข้อเท็จจริงว่ากระบวนการทัศน์ของนักสร้างสรรค์ (constructivist paradigm) นั้น การค้นพบและการยืนยันเป็นกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง

วิถีวิธีในการสืบค้นแบบสร้างสรรค์นัย (constructivist inquiry) สามารถแสดงได้ดังรูปต่อไปนี้ (Guba and Lincoln. 1989)

รูปที่ 1 วิทยวิธีในการสืบค้นแบบสร้างสรรค์นิยม

รูปที่ 2 ขั้นตอนของประเมินในชุดที่สี่

วิทยวิธีของการประเมินในยุคที่ดี

การประเมินในยุคที่ดีเป็นการผสมผสานการมุ่งเน้นการตอบสนอง (reponsive focusing) และยุทธวิธีของนักสร้างสรรค์ (constructivist methodology) โดยที่การมุ่งเน้นการตอบสนองนั้นใช้การได้ประโยชน์ (claims) การเสียประโยชน์ (concerns) และปัญหา (issues) ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholder) ของสิ่งที่ประเมินเป็นองค์ประกอบของการจัดระบบการประเมิน สำหรับยุทธวิธีของนักสร้างสรรค์นั้นมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาการตัดสินใจ ความสอดคล้องของผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งในตอนแรกนั้นอาจมีความคิดหรือการสร้างสรรค์ (constructions) ที่แตกต่างกันหรืออาจขัดแย้งกันก็ได้

กูบาและลินคอล์น (Guba and Lincoln 1989) ได้เสนอวิทยวิธีในการประเมินในยุคที่ดี ซึ่งแบ่งเป็น 12 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 การเริ่มทำสัญญา

ในการประเมินนั้นจะมีลูกค้า ผู้อุปถัมภ์ หรือผู้ว่าจ้างให้ประเมิน ซึ่งจะมาขอรับบริการประเมินจากผู้ประเมิน การทำสัญญาเป็นการช่วยให้เข้าใจตรงกันระหว่างผู้ต้องการให้ประเมินกับผู้ประเมินในการทำสัญญานั้นควรจะประกอบด้วยเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. ระบุชื่อลูกค้า หรือผู้อุปถัมภ์ ลูกค้าหรือผู้อุปถัมภ์อาจเป็นบุคคล หน่วยงาน หรือองค์การ ซึ่งควรจะเป็นผู้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ประเมิน
2. ระบุสิ่งที่จะถูกประเมิน สิ่งที่ถูกประเมินนั้นอาจเป็นความคิดเบื้องต้น ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้หลังจากผ่านกระบวนการอธิบาย ด้วยการโต้แย้งเชิงตรรกะแล้ว
3. ข้อความที่ระบุวัตถุประสงค์ของการประเมิน วัตถุประสงค์ของการประเมินควรจะพิจารณาใน 2 มิติ มิติแรกคือธรรมชาติของการตัดสินใจ ซึ่งอาจเป็นคุณธรรม (merit) หรือคุณค่า (worth) มิติที่สองคือ เจตนาของการประเมินว่า จะประเมินส่วนย่อย (formative) หรือส่วนรวม (summative) ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการประเมินจึงมี 4 ลักษณะดังนี้ (Guba and Lincoln, 1981)

ลักษณะที่ 1 การประเมินคุณธรรมโดยประเมินส่วนย่อย (formative merit evaluation) เป็นการประเมินคุณค่าภายในของสิ่งที่ประเมินด้วยเจตนาที่จะปรับปรุงสิ่งนั้นๆ เช่น การเสนอหลักสูตรใหม่ อาจประเมินที่ความทันสมัย ความต่อเนื่อง ลำดับขั้นของเนื้อหา เป็นต้น เพื่อที่จะค้นหาสิ่งที่ควรจะปรับปรุง

ลักษณะที่ 2 การประเมินคุณค่าโดยประเมินส่วนย่อย (formative worth evaluation) เป็นการประเมินคุณค่า

ภายนอกของสิ่งที่ประเมินด้วยเจตนาที่จะปรับปรุงสิ่งนั้นๆ เช่น การเสนอหลักสูตรใหม่อาจประเมินที่ผลของหลักสูตรเป็นไปตามต้องการหรือไม่ เพื่อหาว่าการปฏิบัติในเรื่องใดควรจะปรับปรุง

ลักษณะที่ 3 การประเมินคุณธรรมโดยส่วนรวม (summative merit evaluation) เป็นการประเมินคุณค่าภายในของสิ่งที่ประเมินด้วยเจตนาที่จะตรวจสอบว่ามีมาตรฐานในขั้นค่าของระดับที่พอรับได้หรือไม่

ลักษณะที่ 4 การประเมินคุณค่าโดยส่วนรวม (summative worth evaluation) เป็นการประเมินคุณค่าภายนอกของสิ่งที่ประเมินเพื่อจะนำไปใช้ในสถานการณ์จริง

4. ข้อตกลงของลูกค้านักหรือผู้อุปถัมภ์ที่จะปฏิบัติตามเงื่อนไขของวิธีการอธิบายด้วยวิธีโต้แย้งเชิงตรรกะ หากเงื่อนไขของการนำเข้าสู่การประเมินไม่สมบูรณ์ก็จะทำให้การประเมินเป็นไปไม่ได้

5. ข้อความที่แสดงเจตนาของผู้ประเมินที่มีต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholder) ของสิ่งที่ประเมิน เนื่องจากการได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นจุดมุ่งเน้นของการประเมิน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องระบุและแสวงหาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลาย

6. คำอธิบายเกี่ยวกับวิทยวิธีที่จะใช้ เนื่องจากลูกค้าหรือผู้อุปถัมภ์อาจขาดความรู้ในวิธีการประเมิน จึงจำเป็นต้องอธิบายวิทยวิธีที่จะใช้อย่างสรุปแต่สามารถที่จะเข้าใจได้

7. ข้อตกลงว่าสามารถจะใช้ข้อมูลจากเอกสารและบันทึกต่างๆ ได้ การประเมินในลักษณะนี้จำเป็นต้องศึกษาข้อมูลจากเอกสารด้วย ดังนั้นผู้ประเมินจำเป็นต้องมั่นใจว่าจะสามารถเข้าถึงเอกสารต่างๆ ได้

8. ข้อความที่แสดงเจตนาของผู้ประเมินว่าจะเก็บข้อมูลต่างๆ เป็นความลับ เนื่องจากการประเมินในลักษณะนี้มุ่งที่จะสร้างสรรค์ร่วม (joint construction) ดังนั้นความเห็นที่แตกต่างกันตลอดจนความขัดแย้งทั้งหลายจะต้องเก็บเป็นความลับ

9. คำอธิบายวิธีการงานที่จะใช้ แม้ว่าภาราการงานการศึกษาอาจเป็นรูปแบบที่เหมาะสม แต่ลูกค้าหรือผู้อุปถัมภ์แต่ละคนก็อาจต้องการวิธีการงานที่แตกต่างกัน

10. ระบุเงื่อนไขทางเทคนิคที่เฉพาะเจาะจง ลูกค้าควรจะทราบในสิ่งต่อไปนี้

ก. ผู้ประเมิน ใครคือผู้ประเมิน มีประสบการณ์และการฝึกอบรมอย่างไรบ้าง เพราะผู้ประเมินเป็นเครื่องมือสำคัญในการประเมิน

ข. กำหนดรายการชั่วคราว ควรกำหนดกรอบเวลาของการประเมิน

ค. งบประมาณ เป็นประมาณการของค่าใช้จ่ายต่าง ๆ
ง. รายการของผลที่จะเกิด เป็นรายการต่างๆ ของ
สิ่งที่จะประเมิน

ขั้นที่ 2 การจัดระบบการประเมิน

ในการจะดำเนินการประเมินนั้น จำเป็นจะต้องจัดเตรียมการ
ใน 4 เรื่อง ต่อไปนี้

1. เลือกและฝึกอบรมคณะผู้ประเมิน เนื่องจากการประเมิน
ในยุคที่ 4 นั้น ถือว่ามนุษย์เป็นเครื่องมือสำคัญในการวิจัย ดังนั้น
จึงจำเป็นต้องเลือกและฝึกอบรมคณะผู้วิจัย แม้ว่าผู้วิจัย
คนเดียว ได้ แต่ถ้าสามารถวิจัยเป็นคณะก็จะทำให้งานวิจัยสมบูรณ์
ยิ่งขึ้น

2. การได้รับสิทธิที่จะเข้าถึงข้อมูล แม้ว่าสัญญาของผู้
ประเมินจะให้สิทธิแก่ผู้ประเมินในการเข้าถึงข้อมูลต่างๆ แต่ใน
บางครั้งจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานย่อย และผู้
เกี่ยวข้องต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งที่จะประเมินด้วย

3. การเตรียมเครื่องอำนวยความสะดวก การเตรียมเครื่อง
ช่วยในการเก็บข้อมูล เช่น บันทึกเสียง สมุดบันทึก ตลอดจนการ
กำหนดนัดพบ เป็นต้น

4. การสร้างความคุ้นเคยกับปัจจัยทางสังคม การเมือง และ
วัฒนธรรมของท้องถิ่น เนื่องจากการประเมินในยุคที่สี่จะต้อง
กระทำในสภาพการณ์ที่เป็นจริง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างความ
คุ้นเคยกับบริบทของท้องถิ่นนั้นๆ

ขั้นที่ 3 การจำแนกผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประเมิน (stakeholder) ได้แก่
บุคคลหรือคณะบุคคล 3 กลุ่ม ต่อไปนี้

1. ผู้แทน ได้แก่ ผู้ผลิต ผู้ใช้ หรือผู้ที่นำสิ่งที่ประเมินไป
ปฏิบัติ
2. ผู้ได้รับผลประโยชน์ ได้แก่ ผู้ที่ได้ประโยชน์จากสิ่งที่
ประเมิน
3. ผู้ได้รับโทษ ได้แก่ ผู้ที่ได้รับผลกระทบทางลบจากสิ่งที่
ประเมิน

ขั้นที่ 4 การพัฒนาการสร้างสรรค์ร่วมภายในกลุ่ม

ในขั้นนี้เป็นการเริ่มในวงจรการอธิบายด้วยการโต้แย้งเชิง
ตรรกะอย่างสมบูรณ์ ในวงจรของครูหรือวงจรของผู้ปกครอง ใคร
จะเป็นผู้ให้ข้อมูลก่อนนั้นไม่สำคัญ สิ่งสำคัญคือการให้ได้ข้อมูล
หรือการสร้างสรรค์ที่แตกต่างกันมากๆ เพื่อที่จะนำไปสู่การ
สร้างสรรค์ร่วม (joint construction) หรือจุดร่วมภายในกลุ่ม

ขั้นที่ 5 การทดสอบและการขยายการสร้างสรรค์ร่วมของผู้ เกี่ยวข้อง

ในขั้นที่ 4 เป็นการสร้างวงจรการอธิบายด้วยการโต้แย้งเชิง
ตรรกะของผู้เกี่ยวข้องแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์
ร่วมของแต่ละกลุ่มเข้าด้วยกัน ในการสร้างสรรค์ร่วมระหว่างกลุ่ม
ต่างๆ อาจต้องหาข้อมูลเพิ่มเติมจากเอกสารต่างๆ การสังเกต
 เป็นต้น

ขั้นที่ 6 การเลือกประเด็นได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และ ปัญหาที่ยังหาข้อยุติไม่ได้

ขั้นนี้เป็นขั้นที่ง่ายที่สุดของกระบวนการ เมื่อวงจรการ
โต้แย้งเชิงตรรกะของขั้นที่ 5 สำเร็จลง จะเห็นได้ว่าส่วนหนึ่งของ
การได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาในวงจรผู้เกี่ยวข้อง
แต่ละคนจะหายไปบ้าง เช่น ผู้ปกครองมีการเสียประโยชน์ที่ว่า
เนื้อหาที่เรียนไม่มีความสมดุล แต่เมื่อได้ข้อมูลจากวงจรของครู
อาจทำให้การเสียประโยชน์หายไป

ขั้นที่ 7 การจัดลำดับสิ่งที่ยังหาข้อยุติไม่ได้

แม้ว่าการได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาหลาย
ประการจะมีข้อยุติแล้วในกระบวนการโต้แย้งเชิงตรรกะ แต่ก็อาจมี
บางสิ่งที่ยังไม่มีข้อยุติ ในขั้นนี้จึงจำเป็นต้องจัดลำดับความสำคัญ
ของสิ่งที่ยังไม่มีข้อยุติ โดยพิจารณาจากสิ่งต่อไปนี้

1. โอกาสที่จะมีข้อยุติโดยง่าย หากได้รับข้อมูลเพิ่มเติม
2. โอกาสที่จะประนีประนอมกันได้ แม้ว่าความเห็นไม่
สอดคล้องกันอาจเหลืออยู่บ้าง ถ้าหากได้รับข้อมูลเพิ่มเติมและมี
กลไกที่จะสร้างความพอใจให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
3. การยึดติดกับค่านิยมบางอย่างของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องบาง
คน ซึ่งอาจยากที่จะทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลายมีความเห็น
สอดคล้องกัน

ขั้นที่ 8 การรวบรวมข้อมูลใหม่

สิ่งที่ยังไม่มีข้อยุติ คือ สิ่งที่ยังไม่บรรลุถึงการสร้างสรรค์ร่วม
(joint construction) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีความแตกต่างในค่านิยม
 ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มเติมกับสิ่ง
สร้างสรรค์ที่มีอยู่แล้ว เพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ใหม่ (reconstruction)
 หรืออาจปรับเปลี่ยนเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือ
 อาจต้องศึกษาบางอย่างเพิ่มเติม

ขั้นที่ 9 เตรียมวาระเพื่อการเจรจา

ความสามารถในการระบุการได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์

Thaksin.J., Vol.1 (1) May - April. 1998

และปัญหาที่ยังไม่มีข้อยุติประกอบกับการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจะช่วยให้การจัดวางเพื่อการเจรจา การเตรียมวาระเพื่อการเจรจาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่อไปนี้

1. ระบุว่า การได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาเป็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกลุ่มใด
2. อธิบายการสร้างสรรค์ที่ไม่สอดคล้องกันในกรณีที่เป็นปัญหา อธิบายองค์ประกอบของการสร้างสรรค์ ถ้าเป็นการได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์ เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาได้
3. จัดหาข้อมูลเพื่อให้การได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาที่ยังไม่ได้แก้ไขไม่ได้มีความกระจ่างชัดขึ้น ควรหาข้อมูลทั้งที่สนับสนุนและคัดค้าน
4. จัดการฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมการแก้ปัญหา
5. ทดสอบวาระการเจรจากับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องบางคน เพื่อดูว่าจะยอมรับวาระได้หรือไม่

ขั้นที่ 10 ดำเนินการเจรจา

การเจรจานั้นควรดำเนินการด้วยกระบวนการอธิบายด้วยการโต้แย้งเชิงตรรกะ วงจรการเจรจาควรอยู่บนหลักการของการประเมินแบบมีส่วนร่วม (participatory evaluation) แต่ไม่ใช่การเป็นตัวแทนตามความหมายทางสถิติ การเป็นตัวแทนในที่นี้เป็นการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละกลุ่มเลือกตัวแทนของตนตามวิธีการที่กลุ่มของตนเห็นว่าเหมาะสม เมื่อการได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหามีความแตกต่างกันผลการเจรจาจะปรากฏในอย่างใดอย่างหนึ่งใน 3 ลักษณะ ต่อไปนี้

1. มินติโดยสมบูรณ์ การมินติโดยสมบูรณ์ หมายถึง การที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ
2. มินติบางส่วน มีการได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาบางอย่างยังมิได้รับการแก้ไข
3. ไม่มีมินติเป็นเพราะความขัดแย้งในการสร้างสรรค์ยังคงมีอยู่

ขั้นที่ 11 การรายงาน

การรายงานในการประเมินในยุคที่สี่นั้นมีหลายรูปแบบ แต่ลักษณะสำคัญของการรายงาน คือ การแสดงหรือการระบุการสร้างสรค์ร่วม ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการอธิบายด้วยการโต้แย้งเชิงตรรกะ

ขั้นที่ 12 การเริ่มวงจรใหม่

การประเมินในยุคที่สี่นี้มักจะบานปลายโดยธรรมชาติ โดยมีแนวโน้มที่จะมีปัญหามากขึ้นกว่าการที่จะได้คำตอบ มักจะมีการได้ประโยชน์ การเสียประโยชน์ และปัญหาบางประการที่ยังไม่มีข้อยุติ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเริ่มวงจรใหม่ และใช้กระบวนการอธิบายด้วยการโต้แย้งเชิงตรรกะต่อไปอีก การประเมินในยุคที่สี่จะไม่มีการสิ้นสุด แต่จะดำเนินการต่อไปเรื่อย ๆ

วิทยวิธีในการประเมินในยุคที่สี่ทั้ง 12 ขั้นตอน สามารถเขียนเป็นรูปได้ดังรูปที่ 2

สรุป

การประเมินหลักสูตรหรือการประเมินโครงการต่างๆ ที่ผ่านมามีอาศัยตัวแบบต่างๆ ประเมิน แต่ละตัวแบบมีทั้งจุดเด่นและจุดด้อย กูบาและลินคอล์น (Guba and Lincoln) จึงได้เสนอทางเลือกใหม่ของการประเมิน ทางเลือกเน้นการเจรจาต่อรองเพื่อแสวงหาความสอดคล้องของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประเมิน ผู้ที่อาจได้ประโยชน์ หรือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการประเมิน ดังนั้นการประเมินตามแนวคิดใหม่จึงมีความยืดหยุ่น ไม่ตายตัวเหมือนการประเมินในอดีต จากการศึกษางานวิจัยต่างๆ ที่ประเมินโดยอาศัยแนวคิดของการประเมินในยุคที่สี่นี้ พบว่า การประเมินมีทั้งเชิงปริมาณ หรือเชิงคุณภาพ ตลอดจนการผสมผสานกันระหว่างเชิงปริมาณและคุณภาพ

บรรณานุกรม

- เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์. 2539. **หลักสูตร : แนวคิด ทฤษฎี และการวิจัย**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- Guba, Egon G. and Lincoln, Yvonna S. 1981. **Effective Evaluation**. San Francisco : Jossey - Bass.
- _____. 1989. **Fourth Generation Evaluation**. Newbury Park : Sage Publications.
- Patton, Michael Q. 1980. **Qualitative Evaluation Methods**. Beverly Hills, CA : Sage Publications.